

**ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄԸ ԵՎ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՆԵՐԸ**

**Յուրի Սուվարյան**

«ԳԱԱ ակադեմիկոս, տնտեսագիտության դոկտոր  
ք. Երևան 0019, Մարշալ Բաղրամյան 24  
Էլ. հասցե՝ suvaryan@sci.am

Հոդվածը ներկայացվել է 12.09.2019, գրախոսվել է 29.10.2019, ընդունվել է  
տպագրության 06.12.2019

**Ներածություն**

Սույն ուսումնասիրության շարժառիթը Դ. Աճեմօղլու և Ջ. Ռոբինսոնի հեղինակած «Ինչու են որոշ երկրներ հարուստ, իսկ մյուսները՝ աղքատ»<sup>1</sup> աշխատությունն է: Այն հարուստ է աշխարհի տարբեր երկրների վերաբերյալ փաստական նյութերով ու հետաքրքիր ընդհանրացումներով, որոնք գերազանցապես վերաբերում են տնտեսական զարգացման և քաղաքական ինստիտուտների փոխառնչություններին: Հիմնավորվում է այն առանցքային գաղափարը, որ քանի դեռ քաղաքական ինստիտուտները գերակտիվ են, չի կարող ապահովվել երկարաժամկետ և կայուն տնտեսական աճ, որովհետև նրանք կենտրոնացնում են իշխանությունը էլիտայի ձեռքում, ձևավորում համապատասխան տնտեսական ինստիտուտներ, որոնք իրագործում են իշխող էլիտային ձեռնտու տնտեսական քաղաքականություն<sup>2</sup>:

Հեղինակներն արդի աշխարհի որոշ երկրների տնտեսական ու քաղաքական կործանման դեմ պայքարի դեղատոմսը համարում են գերակտիվ քաղաքական ինստիտուտների վերափոխումը ներառականի (инклюзивные)<sup>3</sup>: Ներառական են այն քաղաքական ինստիտուտները, որոնց բնորոշ են միաժամանակ բավական բազմակարծությունը և կենտրոնացվածությունը<sup>4</sup>: Նման ինստիտուտները, ըստ հեղինակների, իշխանությունը վերապահում են անձանց լայն շրջանակի և կանխում գերակտիվ տնտեսական ինստիտուտների ստեղծումը՝ իրենց գործունեության վերը նշված բացասական դրսևորումներով: Անշուշտ, դիտարկվող համատեքստում իբրև սուբյեկտներ են ավտորիտար և ժողովրդավարական երկրները, որոնցից

<sup>1</sup> Տե՛ս Աджемоглу, Робинсон 2016, 114:

<sup>2</sup> Տե՛ս Աджемоглу, Робинсон 2016, 114:

<sup>3</sup> Տե՛ս Աджемоглу, Робинсон 2016, 533:

<sup>4</sup> Տե՛ս Աджемоглу, Робинсон 2016, 114:

առաջիններում իշխող է մեկ հզոր քաղաքական ինստիտուտ կամ էլիտա: Սակայն վերը նշված դրույթները, մեր համոզմամբ, լրացուցիչ մեկնաբանության կարիք ունեն՝ հաշվի առնելով տարբեր երկրներում քաղաքացիական հասարակության և քաղաքակրթական զարգացման աստիճանը, ստեղծված օրենսդրական դաշտը, մանավանդ օրենսդիր, գործադիր ու դատական իշխանության փոխհարաբերությունների և զսպումների կառուցակարգերի մակարդակը, առկա ռեսուրսներն ու պետական կառավարման և ազգային ավանդույթները, կրթության, գիտության, տնտեսության զարգացման աստիճանը և ինտեգրման միտումները:

### **Արդյո՞ք որոշիչ է քաղաքական ինստիտուտների դերը տնտեսական զարգացման համար**

Հայտնի է, որ տնտեսությունը մարդը ստեղծել է իրեն կենսամիջոցներով և անվտանգային առարկաներով ապահովելու համար, իսկ այնուհետև՝ ավելցուկը վաճառելու, ավելի ուշ՝ արտադրված ապրանքները իրացնելու և շահույթ ստանալու նպատակով, իսկ պետության ձևավորմանը զուգընթաց կայացել է յուրաքանչյուր երկրի տնտեսությունը: Այս ամենը կատարվել է առանց ժամանակակից քաղաքական ինստիտուտների համալիրի, որոնք ձևավորվել են քաղաքացիական հասարակության սկզբնավորման ու կայացման (XVIII-XIX դարեր) և այնուհետև զարգացման (XX դար) հետևանքով: Այստեղ հարկ է ընդգծել մի կարևոր բացառություն, այն, որ պետությունը՝ իբրև քաղաքական ինստիտուտ, ստեղծվել է մարդկային քաղաքակրթության կազմավորմանը զուգընթաց, սակայն հիմնականում կրել է ժառանգական միապետության բնույթ և, անշուշտ, այն ներառական չէր: Իսկ մինչ այդ համալիրի կայացումը 1776 թ. իր հանրահայտ «Ժողովուրդների հարստության պատճառների և բնույթի մասին հետազոտություններ» աշխատությունում Ադամ Սմիթը հռչակել է «անտեսանելի ձեռքի» սկզբունքը՝ հիմք դնելով ազատական տնտեսագիտական ուսմունքին, որտեղ տնտեսական զարգացման օբյեկտիվ շարժառիթներ են պահանջարկը, որին հետևում է առաջարկը, և, անշուշտ, բաղձալի շահույթը: Ի դեպ, մինչև Ա. Սմիթի գաղափարի հանրահռչակումը այսօր էլ, ապագայում նույնպես՝ դրանք անփոփոխ են: Առաջադրված հարցը լուսաբանելու համար կարևոր է հիշել պետության ստեղծման և դրա գործառույթների որոշ դրվագներ, մանավանդ այն գլխավոր քաղաքական ինստիտուտն է:

Հայտնի են պետության անհրաժեշտության և ծագման աստվածաբանական (Թ. Աքվինացի), բնական, իրավական, դաշինքային (Ջ. Լոկ, Ժ.ժ. Ռուսո, Պ. Հոլբաքս) մեկնաբանությունները<sup>5</sup>:

Պետության անհրաժեշտության և ծագման բնական-իրավական և դաշինքային տեսության կողմնակիցները այդ ինստիտուտի անհրաժեշտությունը բացատրում են նրանով, որ մարդիկ կնքում են հասարակական դաշինք, որով սահմանվում են բոլորի համար ընդհանուր կանոններ ու պայմաններ, պաշտպանվում են անձը և նրա սեփականությունը, միաժամանակ նախատեսվում են ընդհանուր կանոնները խախտելու համար պատասխանատվության եղանակներ: Ուշագրավ է, որ Թ. Հոբսը գտնում էր, որ մարդն իր էությանը չար էակ է, այդ պատճառով մարդկանց միջև ծավալվում է անվերջ պայքար «Բոլորի դեմ բոլորի պատերազմ»՝ սեփականության, ազդեցության ոլորտների համար, որը կանխելու նպատակով էլ ստեղծվել է պետությունը: Նա պետության բացարձակ իշխանությունը՝ դիտարկում էր որպես խաղաղության երաշխիք և բնական իրավունքների իրագործման միջոց:

Հայտնի է նաև պետության ծագման օլիգարխիական տեսությունը, ըստ որի՝ մարդիկ տարբերվում են մտավոր և ֆիզիկական կարողություններով, սեփականության չափերով, ուստի բնական անհավասարության հետևանքով տեղի է ունենում մարդկանց որոշակի աստիճանակարգում, առաջանում է էլիտար խավ, որը ղեկավարում է ամբողջ հասարակությունը: Այդպես ձևավորվել է օլիգարխիայի իշխանությունը որպես պետական իշխանություն: Վերջին մեկնաբանությանը համահունչ ձևավորվել են միապետությունները կամ ազնվականական պետությունները, որոնք մեծ մասամբ, ըստ քաղաքական ռեժիմի, որակվել են բռնակալական: Ի դեպ, ժամանակակից քաղաքագիտության մեջ քաղաքական ինստիտուտների ծագումը բացատրվում է նույն գործոններով, որոնք կարևորել է Թ. Հոբսը: Նա քաղաքական ինստիտուտներ համարում էր պետական իշխանության մարմինները և այն կազմակերպություններն ու կառույցները, որոնց գործունեությունը թույլատրվում էր պետության կողմից<sup>6</sup>: Քաղաքական ինստիտուտների բազում բնորոշումներից առավել ընդհանրականը և ճշգրիտը, մեր կարծիքով, բերվում է ստորև. քաղաքական ինստիտուտները մարդկանց խմբերի միջև ձևայնացված համաձայնություններն են, որոնց վարքը կարգավորվում է հստակ սահմանված կանոններով և որոշումների ընդունման գործընթացով, ինչն ապահովվում է առանձին անհատի կամ նրանց խմբի լիազորություններ

<sup>5</sup> Տե՛ս Зерцало 2001, 51-98, Чиркин 2001, 23-24:

<sup>6</sup> Տե՛ս Политология 2005, 235:

րով, այսինքն՝ ձևականորեն օժտված իշխանությամբ<sup>7</sup>: Ի լրումն Թ. Հոբսի տեսության՝ ներկայումս քաղաքական հնստիտուտներ են պետությունը, նրա գործունեության հետ առնչվող կառույցները, ինչպես նաև ոչ պետական կազմավորումները՝ կուսակցությունները, ընդհանուր շահերի հիմունքներով ստեղծված խմբերը, սոցիալական շարժումները: Իսկ կուսակցությունների կազմավորման սկիզբը ընդունված է համարել XVII-XVIII դարերը, երբ ձևավորվեցին այդպիսի քաղաքական կառույցներ Մեծ Բրիտանիայում և Ֆրանսիայում<sup>8</sup>: Այնուհետև քաղաքացիական հասարակության կայացմանը զուգընթաց՝ ձևավորվել են ժամանակակից ժողովրդավարական-իրավական պետությունները: Մասնավորապես Մեծ Բրիտանիան XVIII դարի սկզբից սահմանադրական միապետությունից դարձել է պառլամենտական միապետություն, որտեղ բարձրագույն գործադիր իշխանությունը փաստորեն պատկանում է կառավարությանը, իսկ այն կազմված է ընտրություններում հաղթանակ տարած կուսակցության անդամներից: Ֆրանսիայում միապետության փոխարեն առաջին անգամ հանրապետություն է հռչակվել 1792 թվականին, հինգերորդ անգամ՝ 1958-ին, ԱՄՆ-ում ստեղծվել է ֆեդերալ հանրապետություն 1787 թ.-ին: Ի հարկե, միապետությունների ժամանակաշրջանում, հատկապես եվրոպական երկրներում, տեղի է ունեցել տնտեսական զարգացում, սակայն արդյունաբերական երեք հեղափոխությունները՝ մեքենայացում, ստանդարտացում, հոսքային գծերի ստեղծում, իրագործվել են XIX-XX դարերում Անգլիայում և ԱՄՆ-ում, չորրորդ հեղափոխությունը նույնպես սկզբնավորվել է ԱՄՆ-ում: Նշված հեղափոխությունները, որոնք էականորեն նպաստել են աշխարհում տնտեսական և սոցիալական առաջընթացին, առաջին հերթին գիտակրթական համակարգի զարգացման, նաև քաղաքակրթական միջինից բարձր մակարդակի արդյունք էին, միաժամանակ տնտեսական ծավալվող մրցակցությունն ստեղծում էր նորամուծական արագ վերելքի անհրաժեշտություն, որի շնորհիվ գիտության, բարձր որակավորման մասնագետների հանդեպ պահանջարկն արագ թափով աճում էր: Այդ միտումները շարունակվեցին XX դարի ընթացքում, դրանք բնորոշ են նաև XXI դարին:

Բերենք այս դրույթը հաստատող որոշ տեղեկություններ համաշխարհային գիտության զարգացման պատմությունից, որոնց աղբյուրը «100 խոշոր գիտական հայտնագործություններ» կոլեկտիվ աշխատությունն է<sup>9</sup>: Սույն հետազոտության տրամաբանությամբ առաջնայինը գիտութ-

<sup>7</sup> Տե՛ս Политология 2005, 238:

<sup>8</sup> Տե՛ս Политология 2005, 265-266:

<sup>9</sup> Տե՛ս “100 великих научных открытий” 2018: Որպես ճշգրտում նշենք, որ վերջին տվյալների համաձայն, պրինժն առաջին անգամ օգտագործվել է արդեն մ.թ.ա. VII-VI հազ.,

յան և հասարակական-տնտեսական կյանքում վիթխարի նշանակություն ունեցած հայտնագործությունների բովանդակության լուսաբանումը չէ, այլ այն, թե որտեղ և երբ են դրանք կատարվել: Ստորև բերվող աղյուսակում (տե՛ս աղյուսակ) նշված խոշոր հայտնագործությունները կատարվել են քաղաքակրթական համապատասխան մակարդակ ունեցող երկրներում թե՛ հին, թե՛ միջնադարյան և ժամանակակից աշխարհում:

## Աղյուսակ

Մարդկային քաղաքակրթության որոշ ուղենիշային հայտնագործություններ

Հայտնագործությունը	Երկիրը	Տարեթիվը	Հեղինակը (ները)
2	3	4	5
Պղինձ, բրոնզ	Հին Հունաստան	Մ.թ.ա. III հազ.	
Երկաթ	Եգիպտոս, Շումեր	Մ.թ.ա. II հազ.	
Պյութագորաս թեորեմը	Հին Հունաստան	Մ.թ.ա. VI-V դդ.	Պյութագորաս
Հիդրոստատիկայի հիմնական օրենքները	ա) Հին Հունաստան բ) Ֆրանսիա	Մ.թ.ա. 287-212 թթ. XVII դ.	Արքիմեդ Բ. Պասկալ
Էլեկտրականություն	ա) Հին Հունաստան բ) ԱՄՆ	Մ.թ.ա. VII դ. XVIII դ.	Ֆ. Միլետսկի, Բ. Ֆրանկլին, Ռ. Սիմմեր
Շարժման օրենքները	Անգլիա	1667 թ.	Ի. Նյուտոն
Տիեզերական ձգողության օրենքը	Անգլիա	1666 թ.	Ի. Նյուտոն
Նյութի կառուցվածքի մոլեկուլյար տեսությունը	Իտալիա	1814 թ.	Ա. Ավոգադրո
Քիմիական էլեմենտների պարբերական օրենքը	Ռուսաստան	1869 թ.	Դ. Մենդելեև
Ռենտգենյան ճառագայթում	Գերմանիա	1896 թ.	Վ. Գ. Ռենտգեն
Քվանտային տեսություն	Գերմանիա	1896 թ.	Մ. Պլանկ
Հարաբերականության ընդհանուր և հատուկ տեսություն	Գերմանիա, ԱՄՆ	1915-1916 թթ.	Ա. Էյնշտեյն
Ինտսլին	Կանադա, Տորոնտոյի համալսարան	1921-1923 թթ.	Բանտինգ, Մակլետո
Պենիցիլին	Անգլիա	1928-1941 թթ.	Ա. Ֆլեմինգ, Է. Չեյն, Ու. Ֆլորի

Իսկ բրոնզը՝ մ.թ.ա. IV հազ. կեսերին Առաջավոր Ասիայի լեռնային շրջաններում. դրանք առանցքային դեր են խաղացել Հին աշխարհի քաղաքակրթական գործընթացներում: Երկաթի կիրառման առաջին փորձերն իրականացվել են Փոքր Ասիայում և Կովկասում մ.թ.ա. II հազ. ընթացքում, հատկապես՝ նույն հազարամյակի երկրորդ կեսին:

Տնտեսական և գիտատեխնիկական մրցակցության մեջ հաղթում էր և է մարդկային քաղաքակրթության գանձարանում ավելի շատ ավանդ ներդրած երկիրը: Տնտեսական զարգացումը, բացի վերը նշվածից, անշուշտ, ենթադրում է նաև հանքահումքային ռեսուրսներ, բնակլիմայական նպաստավոր պայմաններ, ապրանքների և ծառայությունների վաճառքի շուկաներ: Դրանով էր պայմանավորված հզորացող երկրների մրցավազքը XVII-XIX դարերում նոր տարածաշրջաններ, հատկապես ռեսուրսաշատ, գրավելու, ազդեցության գոտիները ընդլայնելու համար: Նման պայքար ծավալվել է XX դարում, այն շարունակվում է նաև XXI դարում, սակայն ազդեցության ոլորտներ ձեռք բերելու ուժային ձևերը լրացվում են «փափուկ ուժի» ներգործության եղանակներով: Ընդհանրացնելով այս հատվածը՝ կարելի է եզրակացնել, որ քաղաքական ինստիտուտները, թեև կարևոր, սակայն միակ գործոնը չեն տնտեսական զարգացում ապահովելու համար: Մանավանդ, ինչպես ապացուցում է պատմությունը, ժողովրդավարությունը հաղթում է առավել քաղաքակիրթ երկրներում: Հիշենք Մ. Նալբանդյանի հանճարեղ դիտարկումը, որ միայն ներքին ազատությամբ օժտված քաղաքացիները կարող են ձևավորել ժողովրդավարական իշխանություն, եթե անհատի մեջ չկա «բռնության և անօրենության տարրը»<sup>10</sup>:

Ի թիվս նշված գործոնների՝ հարկ է կարևորել նաև անհատների դերը պատմության մեջ. մի օրինակ միայն՝ Սինգապուրյան հրաշքի հեղինակը այդ երկրի երկարամյա ղեկավար Լի Կուան Յուն է, որը ստեղծել է կառավարման արդյունավետ համակարգ և հրաշալի ավանդույթներ: «Պատմությունը, այնուամենայնիվ, ցույց է տալիս, որ սովորական և բարեմիտ հաշվարկները կարող են փոխել գերարտասովոր և կարկառուն անհատները», - գրել է Հ. Քիսինջերը Լ.Կ. Յուի գրքի առաջաբանում<sup>11</sup>: Նման անհատները, բարեբախտաբար, եզակի չեն:

Չմոռանանք նաև, որ անգամ ինկյուզիվ քաղաքական ինստիտուտների պարագայում չի բացառվում ընտրախավի միջամտությունը քաղաքական ու տնտեսական գործընթացներին, մանավանդ որ եկամուտների անհավասարաչափ բաշխումը համաշխարհային երևույթ է, այն բնորոշ է նաև շատ զարգացած երկրների, անգամ ԱՄՆ-ին<sup>12</sup>:

Հարկ է նաև հիշել, որ քաղաքական ինստիտուտները, լինելով հասարակական գիտակցության զարգացման արդյունք՝ ածանցյալ, և թեև բազիսային չեն, սակայն, անշուշտ, հանրային կառավարման լծակներով

<sup>10</sup> Տե՛ս Նալբանդյան 1985, 472-474:

<sup>11</sup> Յու. Լի Կուան 2016, 9:

<sup>12</sup> Տե՛ս Стиллиц 2019, 35-91:

ներագրում են երկրի զարգացման ընթացքի բոլոր դրսևորումների, այդ թվում՝ քաղաքակրթական գործոնի վրա:

Միառժամանակ օբյեկտիվորեն տեղի ունեցող ժամանակակից գիտատեխնիկական առաջընթացը հանգեցնում է հանրային կառավարման զարգացման առնվազն հետևյալ երկու ուղղություններով.

– էլեկտրոնային կառավարման սկզբունքների համատարած գործադրում, թվային տնտեսության գերակայության միտումների հաստատում,

– մասնակցային կառավարման արմատավորում հանրության գիտակրթական մակարդակի բարձրացման շնորհիվ՝ սահմանափակելով էլիտայի խուսավարելու հնարավորությունները: Ի դեպ, մասնակցային կառավարումը միայն խմբային կամ կոլեգիալ կառավարումը չէ, լայն առումով այն ընդգրկում է հանրային որոշումների ընդունման ամբողջ ներկայակերպ՝ հանրաքվեները, համապետական և տեղական կառավարման մարմինների ազատ ընտրությունները, ընդդիմությանը վերապահվող սահմանադրական իրավասությունները, խոսքի և մամուլի ազատությունը:

Իհարկե, հանրային կառավարման և գիտատեխնիկական առաջընթացի կապը երկկողմանի է, կառավարման համակարգը, հատկապես տրամադրվող ֆինանսական ռեսուրսները, գիտնականի դիրքը հասարակական կյանքում կարող են խթանել գիտակրթական համակարգի զարգացումը: Որոշ երկրներ աղքատ են, ոչ պատշաճ չափով զարգացած, որովհետև անհրաժեշտ չափով ռեսուրսներ չեն հատկացվում գիտակրթական համակարգի զարգացմանը, քանի որ տնտեսության թույլ զարգացման հետևանքով չկան այդ ռեսուրսները: Բարձր զարգացած երկրները ունեն դրանք, տրամադրվում են գիտության և կրթության վերելքին, որի շնորհիվ ապահովվում է տեխնոլոգիական վերընթաց զարգացում: Գիտության արդյունքները նման երկրներում պահանջարկված են, իսկ թույլ զարգացած երկրներում, որտեղ գերակշռում են տեխնոլոգիաների աճի հանդեպ ոչ զգայուն ճյուղերը՝ սննդի արտադրություն, հանքահումքային արդյունաբերություն և այլն, գիտության նվաճումներն ակտիվ պահանջարկ չունեն:

Թույլ զարգացած երկրները հայտնվում են կախարդական շրջանում. գիտատեխնիկական զարգացման համար չկան ռեսուրսներ, իսկ առանց տեխնոլոգիաների և բարձր որակավորման կադրերի տնտեսության մեջ բեկում չի ապահովվում: Այս շղթան ճեղքած որոշ երկրներ դարձել են զարգացող, անգամ՝ զարգացած (Սինգապուր, Հարավային Կորեա և այլն): Ուստի աղքատության հաղթահարման բանային գիտատեխնիկական առաջդիմությունն է, կրթության զարգացումը՝ դրա շնորհիվ է, որ բարձրանում է բնակչության քաղաքակրթական մակարդակը, աճում են քաղաքական ինստիտուտները, դառնում ինկյուզիվ, տիրապետող է դառնում մասնակցային կառավարումը: Այսպիսով, երկրի աղքատության հաղթա-

հարման ելակետը գիտակրթական համակարգի և տեխնոլոգիական անընդհատ առաջընթացն է:

### **Տնտեսական զարգացման տրամաբանությունը. ինչպես հաղթահարել աղքատությունը**

Հարկ չկա անդրադառնալու դասագրքային ճշմարտություններին՝ մարդկային ռեսուրսների, կապիտալի անհրաժեշտությանը, դրանց ապահովմանը: Այստեղ կկարևորվեն արդի ժամանակաշրջանում տնտեսական զարգացման համար խիստ արդիական տեխնոլոգիական զարգացման խնդիրը և հանրային կառավարման կատարելագործումը, ընդ որում՝ երկրորդը, ինչպես նշվել է, առաջինի համար էական նախադրյալ է:

Արդի աշխարհում տիրապետող նոր հանրային կառավարման համատեքստում ավանդական սկզբունքները միախառնված են գործարար կառավարման բաղադրիչներին, և այս առումով կարևորվում են ռազմավարական կառավարումը, գործադիր իշխանության ձգտումը՝ լինելու նախաձեռնողական և խթանիչ միջավայր ստեղծող՝ միտված տեխնոլոգիական զարգացման ապահովմանը:

Ռազմավարական կառավարումը հնարավորություն է երկրի ներքին ու արտաքին միջավայրերի հանգամանակից վերլուծության ու գնահատման արդյունքում, հատկապես՝ հաշվի առնելով ուժեղ ու թույլ կողմերը, հնարավորությունները և սպառնալիքները, այսինքն՝ մանրակրկիտ SWOT վերլուծության հիման վրա որոշելու տեսլականը մինչև 10 տարվա կտրվածքով, այդպիսով ունենալու երկրի տնտեսական, սոցիալական, անվտանգային զարգացման հեռանկարային ծրագիր՝ հիմնավորված անհրաժեշտ ռեսուրսներով:

Մի անգամ էլ շեշտենք, որ ռազմավարության առանցքը գիտակրթական համակարգի և տեխնոլոգիական զարգացման ապահովումն է, քանի որ, ինչպես վերը նշվեց, դրանք, մանավանդ արհեստական ինտելեկտի և ռոբոտիզացիայի դարաշրջանում աղքատության հաղթահարման, երրորդ աշխարհից առաջինը փոխադրվելու կարևորագույն գործոններն են:

Ծրագրի մշակումից հետո անհրաժեշտ է սահմանել դրա իրագործման և մոնիտորինգի գործիքակազմը: Այս առումով գոյություն ունեն բոլոր երկրների համար ստանդարտ խաղի կանոններ, մասնավորապես՝ օրենսդրորեն կարգավորվող հարկաբյուջետային, դրամավարկային, գործարարության խթանման, նպաստավոր ներդրումային միջավայրի ձևավորման, մաքսային և այլ քաղաքակրթությունների մշակման ու իրագործման, որոնք, սակայն, բավարար չեն տնտեսական զարգացում ապահովելու համար: Հիմնավոր ու խթանիչ օրենսդրական բազան չափազանց կարևոր է, բայց ոչ պակաս էական է նաև գործադիր իշխանության նա-



խաձեռնողականությունը՝ սահմանելու հեռանկարային և իրավիճակային կարևորագույն խնդիրներ և ձգտել լուծելու դրանք: Իսկ այդ խնդիրները յուրաքանչյուր երկրում յուրօրինակ են՝ պայմանավորված հանքահումքային, բնակլիմայական, մարդկային առկա ռեսուրսներով, ազգային ավանդույթներով, աշխարհաքաղաքական միջավայրով: Ուստի յուրաքանչյուր երկրի գլխավոր խնդիրն է գտնել աշխատանքի միջազգային բաժանման համակարգում իր հարաբերական, սակայն մրցունակ առավելությունը, այն դարձնել տնտեսական քաղաքակրթության առանցք և դրա շուրջ կառուցել ողջ սոցիալ-տնտեսական համակարգի զարգացման փոխկապակցված գերակայությունները, որոնց ամբողջությունը՝ լուծման ենթակա խնդիրների համալիրով, կկազմի տնտեսական ու սոցիալական զարգացման ռազմավարության որոշակիացված բովանդակությունը: Հայաստանի Հանրապետության համար այն խիստ ընդհանրացված սխեմատիկ տեսքով կարող է ներկայացվել գծանկարով (տե՛ս գծանկար):

Բերված գծանկարում յուրաքանչյուր բաղադրիչ՝ քառակուսու ներսում, թե դրսում, ունի կարևոր սիներգիկ նշանակություն ամբողջ համակարգի վերընթաց զարգացման համար, ուստի դրանց նախագծումը և գործարկումը հանրային կառավարման առումով չափազանց էական հիմնախնդիր են:

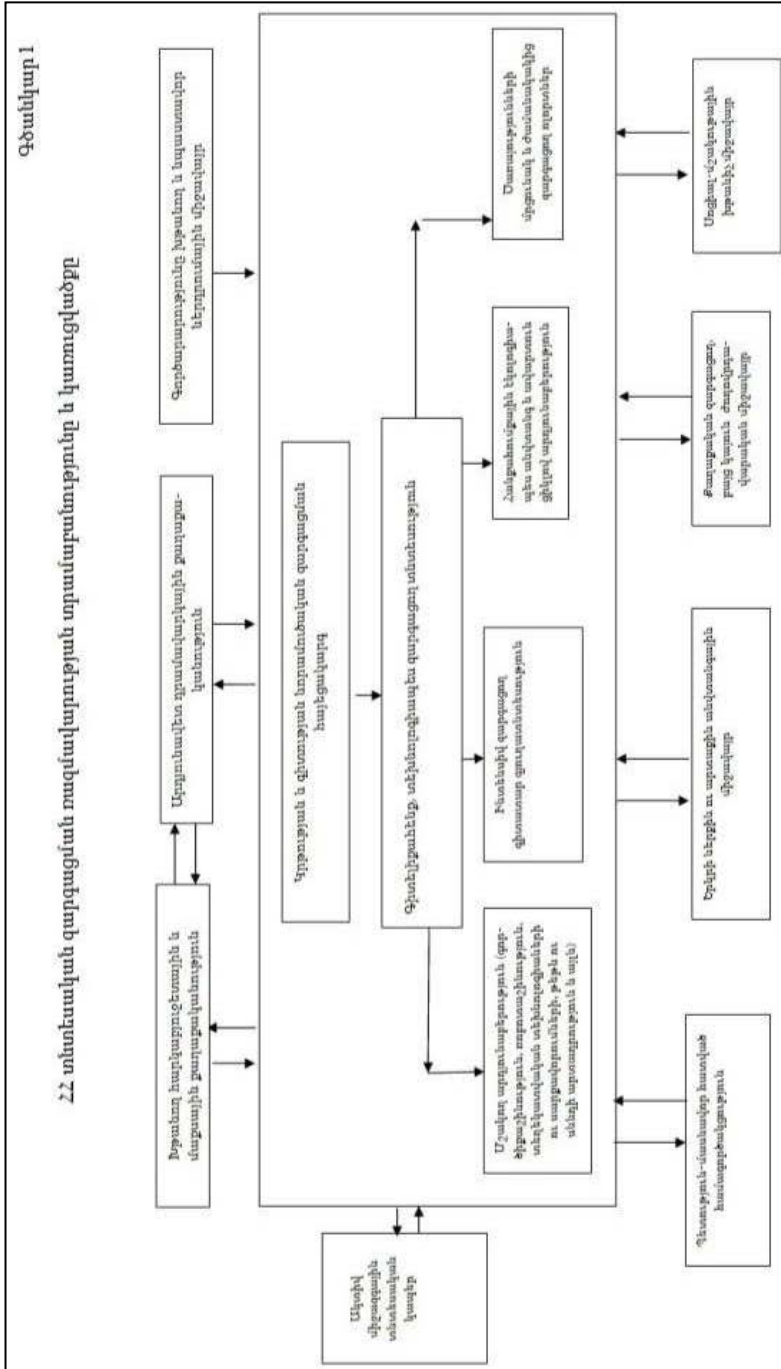
Ակնհայտորեն նշված հիմնախնդիրների լուծումը մեծապես պայմանավորված է քաղաքական ինստիտուտների հասունության աստիճանով, որը, ինչպես վերը լուսաբանվել է, քաղաքակրթական զարգացման արդյունք է, բայց նաև հետադարձ կապի սկզբունքով ներագրում է հանրային առաջընթացի բազային բաղադրիչների վրա: Իսկ հանրային կառավարումը, բացի գիտություն լինելուց, նաև արվեստ է, կառավարիչը՝ իբրև քաղաքական ինստիտուտի ներկայացուցիչ, տիրապետելով գիտելիքների որոշակի պաշարի, պետք է ունենա ներուժային հնարավորություններ՝ արագ հաշվի առնելու տնտեսական ու քաղաքական միջավայրի ստեղծած հնարավորությունները, իր կազմակերպության ունեցած հարաբերական առավելությունները և ընդունի հաջողության տանող կառավարչական որոշումներ: Դրանք վերաբերում են թե՛ ընտրությանը, թե՛ դրա իրագործման գործիքակազմի սահմանմանը:

Կարելի է պնդել, որ աշխարհում չկա երկիր, որը բացարձակապես զուրկ լինի ռեսուրսներից, բնակչությունը՝ ճակատագրով դատապարտված աղքատության, իսկ տնտեսական զարգացման ցածր մակարդակը և բնակչության աղքատությունը հետևանք են հավաքական կամ միջին քաղաքակրթական ոչ պատշաճ մակարդակի ու դրանով պայմանավորված՝ քաղաքական ինստիտուտների անհրաժեշտ չափով հասունության,

որը հնարավորություն չի ընձեռում արդյունավետորեն իրագործելու հանրա-  
յին կառավարումը:

**Գծանկար**

«Տնտեսական զարգացման ռազմավարության տրամաբանությունը և կառուցվածքը



### Գրականություն

- Նալբանդյան Մ. 1985, Երկեր, Երևան, "Սովետական գրող" հրատ., 632 էջ:  
 Յու. Լի Կուան 2016, Երրորդից առաջին աշխարհ: Սինգապուրի 1965-2000 թթ. պատմությունը, Երևան, "Թարգմանչի հեղ. հրատ.», 1276 էջ:  
 Аджемоглу Д., Робинсон Дм.А. 2016, Почему одни страны богатые, а другие бедные. Происхождение власти, процветания и нищеты, Москва, изд. "АСТ", 693 с.  
 Политология 2005, Москва, изд. "Перспект", 624 с.  
 Стиглиц Дж. 2019, Нечестная экономика (В мире науки, Москва, № 1-2).  
 Теория государства и права 2001, Москва, Зерцало-М, 304 с.  
 Чиркин В.Е. 2001, Государственное управление, изд. "Юрист", 320 с.  
 100 великих научных открытий 2018, Харьков, "Книжный клуб", 188 с.

## ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄԸ ԵՎ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏՆԵՐԸ

### Յուրի Սուվարյան

Ժամանակակից տնտեսագիտության մեջ գոյություն ունի տեսակետ, ըստ որի՝ արդի աշխարհի որոշ երկրների սոցիալ-տնտեսական անբարենպաստ զարգացման մակարդակը հաղթահարելու դեղատոմսը համարում են գերակտիվ քաղաքական ինստիտուտների վերափոխումը ներառականի, որոնց բնորոշ են բազմակարծությունը և կենտրոնացվածությունը, և որոնք իշխանությունը վերապահում են անձանց լայն շրջանակի ու կանխում գերակտիվ տնտեսական ինստիտուտների ստեղծումը՝ իրենց բնորոշ բացասական դրսևորումներով: Մինչդեռ պատմական փորձը և տնտեսական զարգացման միտումների տրամաբանական վերլուծությունը ապացուցում են, որ քաղաքական ինստիտուտները, թեև կարևոր, սակայն միակ գործոնը չեն տնտեսական զարգացում ապահովելու համար: Ժողովրդավարությունը հաղթում է առավել քաղաքակիրթ երկրներում, քանի որ քաղաքական ինստիտուտները հասարակական գիտակցության զարգացման արդյունք են: Գիտատեխնիկական առաջադիմության, կրթության զարգացման շնորհիվ բարձրանում է բնակչության քաղաքակրթական մակարդակը, աճում են քաղաքական ինստիտուտները, դառնում ինկլյուզիվ, տիրապետող է դառնում մասնակցային կառավարումը: Ուստի երկրի աղքատության հաղթահարման ելակետը գիտակրթական համակարգի և տեխնոլոգիական անընդհատ առաջընթացն է: Այս տրամաբանությամբ ՀՀ սոցիալ-տնտեսական զարգացման ռազմավարության առանցքը կարող է լինել գիտության, կրթության և տեխնոլոգիական վերելքի ապահովումը: Դրա շնորհիվ կզարգանան հեռանկարային ոլորտներով մշակող արդյունաբերությունը, ինտենսիվ զարգացող գիտատար գյուղատնտեսությունը, հանքահումքային էկոլոգիապես անվտանգ

և ավարտուն ցիկլով արդյունաբերությունը, ծառայությունների մրցունակ և ժամանակակից ճյուղերը:

**Բանալի բաներ՝** քաղաքական ինստիտուտներ, տնտեսական զարգացում, աղքատություն, գիտակրթական համակարգ, հանրային կառավարում, ավտորիտար և ժողովրդավարական երկրներ, պետություն:

## ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ И ПОЛИТИЧЕСКИЕ ИНСТИТУТЫ

Юрий Суварян

В современной экономической науке существует точка зрения, согласно которой для преодоления неблагоприятного уровня социально-экономического развития некоторых стран современного мира необходима трансформация экстрактивных политических институтов в инклюзивные, которые являются достаточно плюралистическими и централизованными. Они, распределяя власть среди широкого круга лиц, предотвращают создание сверхактивных экономических институтов с характерными для них отрицательными проявлениями.

Однако исторический опыт и логический анализ тенденций экономического развития доказывают, что политические институты не являются единственным фактором для обеспечения экономического развития. Демократия побеждает в более цивилизованных странах, так как политические институты являются результатом развития общественного сознания. Вследствие научно-технического прогресса, развития образования повышается цивилизационный уровень населения, возрастает число политических институтов, которые становятся инклюзивными, господствует партисипативное управление. Таким образом исходным пунктом преодоления бедности страны является непрерывный прогресс научно-образовательной системы и технологий. Исходя из этого стержнем стратегии социально-экономического развития РА должно быть обеспечение роста науки, образования и технологий, и на этой базе будут развиваться перспективные отрасли обрабатывающей промышленности, интенсивно растущее наукоемкое сельское хозяйство, экологически безопасная горнодобывающая промышленность, современные и конкурентные сферы услуг.

**Ключевые слова** – политические институты, экономическое развитие, бедность, научно-образовательная система, общественное управление, авторитарные и демократические страны, государство.

---

**ECONOMIC DEVELOPMENT AND POLITICAL INSTITUTIONS**

---

Yuri Suvaryan

In modern economics, there is an approach used in some countries, that as prescription for overcoming unfavorable socio-economic development is considered the transformation of hyperactive political institutions into inclusive ones, characterized by pluralism and centralization where the power belongs to the wide range of individuals, that prevents the creation of hyper-active economic institutions with typical negative manifestations. However, historical experience and a logical analysis of economic development trends prove that political institutions are important, but are not the only factor for ensuring economic development. Democracy wins in the most civilized countries, as political institutions are the result of the development of public consciousness. Due to scientific and technical progress and development of education, the civil level of the population is rising, political institutions are developing and becoming inclusive, participatory governance becomes positive. Therefore, the starting point for overcoming poverty is the continuous advancement of the scientific and educational system and technology. Based on this, the axis of socio-economic development strategy could be the provision of scientific, educational and technological development, which will lead to the development of prospective industries, intensely developing science-based agriculture, ecologically safe mining industry with complete cycle, competitive and modern service.

**Key words** – political institutions, economic development, poverty, scientific-educational system, public administration, authoritarian and democratic countries, state.